

Krimp of Niet

**Advies betreffende demografische ontwikkeling Den Helder
Team Deetman/Mans**

Fotografie: Bertil van Beek

**Wim Deetman
Jan Mans**

Ondersteund door Lysias Advies:
Rob Tutert
Rebecca Gerritse

15 oktober 2010

Opdrachtgever: Ministerie VROM/WWI

Krimp of niet

Advies betreffende demografische ontwikkeling Den Helder

INHOUD	Blz.
1. Opdracht	1
1.1 Aanleiding en initiële opdracht aan het Team Deetman/Mans.....	1
1.2 Verdiept inzicht	1
1.3. Opbouw van het onderzoek en de rapportage	2
2. Bevindingen.....	3
2.1 Inleiding	3
2.2 Demografische ontwikkeling.....	3
2.3 Economie.....	4
2.4 Stadsontwikkeling en havenuitbreiding	6
2.5 Voorzieningen.....	8
2.6 Bestuurskracht.....	8
2.7 Conclusie	10
3. Kansen voor de stad en de regio	11
3.1 Rode draad economische potentie.....	11
3.2 Haalbaarheid	11
3.3 Eensgezinde overheid en sterke partner.....	12
4. Advies.....	13
Bijlagen.....	15

1. Opdracht

1.1 Aanleiding en initiële opdracht aan het Team Deetman/Mans

In opdracht van het ministerie VROM en op verzoek van de gemeente Den Helder, heeft het Team Deetman/Mans onderzoek uitgevoerd naar de achterliggende oorzaken van negatieve demografische ontwikkelingen in Den Helder en de omliggende regio.

De aanleiding voor het uitvoeren van dit onderzoek is de dreigende bevolkingskrimp en de afname van de werkgelegenheid in Den Helder. Vraagstukken rondom bevolkingsdaling vragen een gebiedsgerichte aanpak en de nodige bestuurskracht. Er zijn vragen over de bestuurskracht van de stad en de regio. De praktijk van regionale samenwerking is weerbarstig. Er loopt een proces van gemeentelijke herindeling. Een gedeelde visie of een gedeeld toekomstperspectief voor de Kop van Noord-Holland ontbreekt. Partijen slagen er niet in een gemeenschappelijke aanpak te ontwikkelen. Den Helder ziet zich geconfronteerd met omvangrijke opgaven en ziet ook belangrijke economische potenties. Zij vraagt daarvoor hulp van buiten (provincie en Rijk).

De gemeente Den Helder heeft richting gegeven aan het onderzoek door de volgende onderzoeksvragen aan het Team Deetman/Mans mee te geven:

- 1) Hoe houden we het *voorzieningenniveau* op peil bij doorzetting van de krimp?
- 2) Hoe vergroten we de *bestuurskracht* en met welke partijen?
- 3) In welke *aanpak* resulteert dit?

1.2 Verdiept inzicht

Met deze vragen is het Team het onderzoek gestart. In de eerste fase van de analyse heeft het Team vastgesteld dat Den Helder en omliggende regio niet is aan te merken als een echte 'krimp-regio', zoals bijvoorbeeld Parkstad Limburg of Oost-Groningen. In Den Helder is weliswaar al geruime tijd een daling van de bevolking zichtbaar, maar nog niet zozeer in het aantal huishoudens. Daling van het aantal huishoudens is de belangrijkste indicator voor bevolkingskrimp. Tevens is uit de analyses en gesprekken gebleken dat naar oordeel van alle gesprekspartners Den Helder en omgeving belangrijke economisch potenties heeft, met name als het gaat om de haven. Dat betekent volgens hen dat Den Helder mogelijkheden heeft om het tij te doen keren.

Het Team is van mening dat het al dan niet kunnen verzilveren van deze economische potenties allesbepalend is voor de toekomst van de regio en daarmee ook voor de bevolkingsontwikkeling. Derhalve is het Team tot de conclusie gekomen dat het van belang is zich ook te richten op het onderzoeken van de haalbaarheid van deze economische perspectieven en de daarbij behorende condities.

Op basis van de bovenstaande bevinding heeft het Team de volgende onderzoeksvragen aan de opdracht toegevoegd:

- 1) Is sprake van toereikende economische potentie in Den Helder om het 'tij van bevolkingskrimp te kunnen keren'?
- 2) Waarin zit de economische potentie?

- 3) Welke inschatting maakt het team van de haalbaarheid van deze economische potentie?
- 4) Wat is er nodig om de economische potentie te kunnen realiseren?

1.3. Opbouw van het onderzoek en de rapportage

Het Team heeft onderzoek gedaan naar de demografische ontwikkeling, de sociale, economische en ruimtelijke ontwikkelingen en naar de bestuurskracht van de stad en de regio. Daarvoor is beschikbaar materiaal geanalyseerd en zijn gesprekken gevoerd met een groot aantal betrokkenen. In de bijlagen 5 en 6 is een lijst van de bestudeerde documenten opgenomen en een overzicht van de gesprekspartners. In hoofdstuk 2 geven we in het kort de belangrijkste bevindingen weer. Hoofdstuk 3 gaat nader in op de economische potenties en de voorwaarden voor succes. In hoofdstuk 4 formuleert het Team het advies aan de stad en de regio.

2. Bevindingen

2.1 Inleiding

Wij geven in dit hoofdstuk kort de belangrijkste bevindingen weer uit de analyses van documenten en gevoerde gesprekken. Met name in de gesprekken is meer aan de orde geweest dan hier in directe zin benoemd is. Wij beperken ons in deze rapportage tot de hoofdpunten. Het is het Team opgevallen dat gesprekken openhartig waren en de gesprekspartners zich allen zeer betrokken tonen bij de problematiek van de stad en de regio.

In dit hoofdstuk gaan we in op de volgende aspecten

- De demografische context als aanleiding
- De economische dragers en economische potentie
- De stadsontwikkeling en havenuitbreiding
- Voorzieningen
- De bestuurskracht

2.2 Demografische ontwikkeling

Den Helder heeft te maken met bevolkingsdaling

Tot 1970 groeide Den Helder met ongeveer 1.000 inwoners per jaar. Mede dankzij een geboorteoverschot en binnenlandse migratie. De groei van de marine heeft hier grote invloed op gehad. Na 1970 zwakte de groei af. Zowel het geboorteoverschot als de binnenlandse migratie daalde sterk. Rond 1980 is er een opleving zichtbaar tengevolge van toegenomen binnenlandse migratie. Medio jaren tachtig zet een bevolkingsdaling in, die tot op heden zichtbaar is.

De daling van de bevolkingsomvang in Den Helder wordt veroorzaakt door een combinatie van inwoners die de stad verlaten en een laag vestigingscijfer van nieuwe inwoners. Uit eerder onderzoek en naar aanleiding van door het Team gevoerde gesprekken, blijkt dat het lage vestigingscijfer wordt veroorzaakt door het gebrek aan economische perspectieven en een lage aantrekkingskracht van Den Helder op de inwoners van de rest van Nederland.¹ De afname van het aantal arbeidsplaatsen bij de marine van circa 30.000 naar de huidige 10.500 is daarin een factor van betekenis.

Bevolkingsdaling zet komende jaren door

In de afgelopen twintig jaar is de bevolkingsomvang van Den Helder met ongeveer 4.000 personen afgenomen tot ongeveer 57.400 inwoners in 2010. Het CBS verwacht dat deze daling verder doorzet. Na 2030 wordt een daling van het aantal inwoners voorzien van 3.000 in tien jaar tijd. Daarmee is Den Helder de gemeente met de grootste bevolkingsdaling in de regio Kop van Noord-Holland (zie overzicht in bijlage 1). Voorts is de bevolkingsdaling in Den Helder – in tegenstelling tot andere gemeenten in de Kop van Noord-Holland – nu al structureel van aard.

De prognoses geven aan dat er in de gemeente Den Helder weliswaar sprake is van een aanzienlijke daling van het aantal inwoners, maar dat nog geen sprake is van een daling van het aantal huishoudens. Uit cijfers van het CBS blijkt dat een daling van het aantal huishoudens vanaf 2025 inzet. De provincie Noord-Holland geeft in haar analyse aan dat

¹ Cijfers onderzoek gemeente Den Helder, 4 december 2009

de mate waarin de daling van het aantal inwoners doorzet, vooral afhankelijk is van de verwachte ontwikkeling van de binnenlandse migratie.

De daling van het aantal inwoners en de vergrijzing leiden tot een krimpende beroepsbevolking en een dalende instroom in het onderwijs (basis en voortgezet).

Uit gegevens van het CBS (zie bijlage 2, tabel 1) blijkt dat de bevolkingsdaling vooral zichtbaar is in de leeftijdscategorie 20-65 jaar (potentiële beroepsbevolking). In de regio Kop van Noord-Holland daalt de potentiële beroepsbevolking tussen 2010 en 2020 met 3.468 arbeidskrachten. In de gemeente Den Helder is in dezelfde periode een daling zichtbaar van 2.583 arbeidskrachten (zie bijlage 2, tabel 2). Dit is een daling van 7% van de totale potentiële beroepsbevolking.

Prognoses wijzen daarnaast uit dat in de periode 2006 tot 2020 in de regio Kop van Noord-Holland het aantal kinderen in het basisonderwijs met meer dan 2.000 leerlingen daalt. Het aantal kinderen in het voortgezet onderwijs daalt met ongeveer 600 leerlingen in dezelfde periode.² In de gemeente Den Helder daalt het aantal leerlingen in het basisonderwijs in deze periode met 412.³ Dit heeft een (extra) negatief effect op de omvang van de beroepsbevolking na 2020. Het ROC Kop van Noord-Holland heeft de afgelopen jaren nog te maken gehad met groei van het aantal leerlingen.

Conclusie Team over demografie

- Den Helder is geen echte krimpregio omdat het aantal huishoudens nog niet daalt
- In Den Helder is goed de relatie zichtbaar tussen de economische situatie en de bevolkingsontwikkeling. Het tekort aan nieuwe instroom van inwoners ziet het Team als een belangrijk gevolg van de krimpende economie. De stad zelf heeft onvoldoende aantrekkingskracht om nieuwe inwoners te trekken.

2.3 Economie

Economische dragers

Uit de verschillende gevoerde gesprekken blijkt dat Den Helder de volgende economische dragers kent: de bedrijvigheid gekoppeld aan de marine en de haven, de zakelijke dienstverlening, de landbouw (agri-business) en visserij en de toeristische en recreatieve sector. Uit cijfers over het aantal arbeidsplaatsen in de gemeente Den Helder blijkt zowel de zakelijke dienstverlening, als de landbouw en visserij en de toeristisch recreatieve sector echter gering. De gezondheid- en welzijnzorg blijkt een groter aandeel te hebben in de werkgelegenheid.

- **Marine en havenontwikkeling.** De marine bepaalt in hoge mate de economische structuur in de regio Kop van Noord-Holland, met name in Den Helder. De groei van de stad hield gelijke tred met de groei van de marine. Er is veel bedrijvigheid ontstaan, gerelateerd aan de marine en nog altijd is de marine van grote invloed. Het aantal arbeidsplaatsen van de marine in Den Helder is de afgelopen jaren afgenomen van 30.000 naar 10.500 plaatsen op dit moment (40% van het totaal aantal arbeidsplaatsen).⁴ De voorspelling is dat dit aantal verder afneemt met ongeveer 100 arbeidsplaatsen per jaar. Het is nog onzeker wat het nieuwe kabinet voor beleid op dit

² Onderzoek gemeente Den Helder, 4 dec. 2009.

³ Cijfers afdeling Onderwijs, Welzijn en Sport, gemeente Den Helder, 2010.

⁴ Blijkt uit cijfers, welke direct van het ministerie van Defensie zijn verkregen. Deze wijken af van de gegevens van de gemeente Den Helder in bijlage 3, waarin de marine onderdeel uitmaakt van de sector 'openbaar bestuur'.

punt ontwikkelt. Tegelijkertijd heeft zich belangrijke offshore bedrijvigheid ontwikkeld in de haven van Den Helder: offshore gericht op brede serviceverlening aan de olie- en gasplatforms op de Noordzee: aan- en afvoer van personeel en bevoorrading, allerhande bouw- onderhoud- en servicediensten. De combinatie van de zeehaven en de helihaven is hierin van grote betekenis. In de regio Den Helder zijn ruim 120 bedrijven als dienstverleners in deze sector actief.⁵

- **De Gezondheid- en welzijnzorg.** Deze sector beslaat ongeveer 17% van de totale werkgelegenheid. Deze sector kent 4.473 arbeidsplaatsen.
- **Landbouw en visserij.** De regio Kop van Noord-Holland heeft veel sterke bedrijven, die zich richten op de bloembollenteelt. Dit heeft te maken met de kwaliteit van de grondslag (zandgronden). Er zijn enkele relatief kleine, maar innovatieve bedrijven die op internationale schaal werkzaam zijn. Van de totale beroepsbevolking, is echter slechts een gering gedeelte werkzaam in de landbouw en visserij sector. In totaal gaat het om 332 arbeidskrachten (1,3% van het totaal), waarvan 108 in de visserij. Uit cijfers over het aantal vestigingen per sector blijkt deze sector 3% van het totaal te beslaan. Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat het aantal arbeidsplaatsen hierbinnen de komende jaren niet toeneemt (zie bijlage 3, tabel 1 en 2).
- **Toerisme en recreatie.** In de toeristische en recreatieve sector in Den Helder zijn ongeveer 342 arbeidskrachten werkzaam (zie bijlage 4). In het totaal aantal arbeidsplaatsen (bijna 26.000), heeft deze sector een relatief geringe invloed in de werkgelegenheid, namelijk slechts 1,4% van het totaal aantal arbeidsplaatsen. Den Helder profiteert vooralsnog niet of nauwelijks van de toeristische stroom naar Texel. Den Helder zelf heeft een onvoldoende sterk eigen toeristisch profiel om deze mensen tot een verblijf in Den Helder over te halen. Uit de gesprekken blijkt dat Den Helder geen duidelijk profiel heeft om te kunnen 'vermarkten'.

Zowel de agri-business, als de visserij en de recreatieve en toeristische sector zijn niet in staat de teruggang in arbeidplaatsen door de inkrimping van de marine op te vangen. Deze sectoren zijn van belang, maar groeien onvoldoende om daadwerkelijk als economische trekker voor deze regio te kunnen gelden. Dit betekent niet dat voor deze sectoren geen aandacht moet zijn. Investerings blijven wel degelijk noodzakelijk.

Economische potentie

De huidige havenactiviteiten, naast de activiteiten van de marine, bestaan uit traditionele offshore activiteiten: bediening van de aanwezige olie- en gasplatforms. Deze werkgelegenheid gaat afnemen. Onderzoeken van zowel Ecorys Nederland BV.⁶ als Buck Consultants International⁷ wijzen op de energietransformatie in relatie tot de offshore en de daaraan verbonden bedrijvigheid als belangrijke kans voor economische ontwikkeling van Den Helder. Uit de studie van Ecorys blijkt dat de groei van de havenactiviteiten met name voort gaat komen uit de ontwikkeling van de offshore energiewinning. Op korte termijn gaat het met name om de bevoorrading, het beheer en het onderhoud van olie- en gasplatforms. Op langere termijn biedt de transformatie van olie- en gasplatforms (de afbouw) naar assemblage, bouw, onderhoud en beheer van windparken in zee vooral kansen op de havenactiviteiten. Den Helder is op dit moment een belangrijke locatie voor onderhoud, beheer en logistieke verbindingen (via de haven van Den Helder en luchthaven De Kooy) met de platforms in de Noordzee. Den Helder heeft daarvoor vanuit Nederland ook de strategisch beste locatie. Uitbreiding van beschikbare kaderuimte voor deze werkzaamheden is echter noodzakelijk.

⁵ Helders Weekblad, 24 augustus 2009.

⁶ Werk en Wind, bedrijfslocaties NHZ, Ecorys, 27 maart 2009.

⁷ Haven Kop van Noord-Holland, Markt-en werkgelegenheidspotentie, september 2010.

De afbouw van bestaande platforms is een niet onbelangrijk onderdeel van de economische kansen. Bijzonder gegeven is dat er zich onder water bijzondere biotopen hebben ontwikkeld op en rond de fundering en pijlers van de platforms. Uit de verkregen informatie blijkt dat er afspraken in convenanten tussen milieuorganisaties, eigenaren van de platforms en de overheid bestaan, die voor een zorgvuldige ontmanteling moeten zorg dragen.

De duurzame groei op termijn wordt vooral zichtbaar in de windenergie. De ontwikkeling daarvan in Nederland is op dit moment nog sterk afhankelijk van investeringen van de Nederlandse overheid. Een besluit over investeringen is nog niet genomen. Mogelijk kan Den Helder zelfs een positie innemen op de internationale markt (Groot Brittannië, Scandinavië en België). Uit de onderzoeken van Ecorys en Buck komt naar voren dat vooral kansen worden gezien voor het onderhoud van de parken. Sterke punten van Den Helder zijn de ligging ten opzichte van de parken in de Noordzee en de aanwezige offshore expertise. Voor de bouw en exploitatie ligt dat anders vanwege sterke buitenlandse concurrentie.

Den Helder kent een sterke concentratie van maritiem onderzoek en kennisontwikkeling; onderzoekscentra als TNO en Imares zijn hier gevestigd. Het onderwijs vanuit de marine is hierbij ook van belang. Voor zowel de ontmanteling van bestaande platforms als voor de bouw en het onderhoud van windparken op zee is nog heel veel innovatie noodzakelijk. In Den Helder is de basis daarvoor aanwezig en heeft daarom uitstekende kansen om hét kenniscluster van de offshore in Nederland te worden. Het Maritime Campus Netherlands (MCN) bundelt deze activiteiten en probeert Den Helder als kennis- en innovatiecentrum voor de maritieme ontwikkelingen op de kaart te zetten.

Conclusies Team over economie

Uit de verschillende gevoerde gesprekken blijkt dat betrokken partijen Den Helder zeer kansrijk achten in het nemen van een belangrijke rol in deze sector door: de aanwezigheid van een open zeehaven, de locatie van de haven ten opzichte van de velden in de Noordzee en de aanwezige ervaring en expertise. Het Team concludeert op basis van het bovenstaande het volgende:

- Er is weinig substantieel groeipotentieel vanuit de verschillende economische sectoren, met uitzondering van de havengerelateerde activiteiten
- Onderzoek wijst uit dat de ontwikkeling van de haven economische potentie heeft, vanuit een aantal bijzondere kwaliteiten. Het Team ondersteunt deze lijn vanwege:
 - de maritieme historie van de stad
 - de goede uitgangspositie van haven van Den Helder in de offshore industrie
 - aanwezige concentratie van hoogwaardig maritiem onderzoek en kennisontwikkeling

2.4 Stadsontwikkeling en havenuitbreiding

In de gesprekken heeft het Team kennis genomen van de plannen en projecten waar de gemeente Den Helder nu aan werkt. Primaire drijfveer achter deze plannen is om van Den Helder een aantrekkelijke woon- en leefstad te maken. Opvallend is de omvang van de stedelijke ontwikkeling- en herstructureringsopgave. Het centrum en de omgeving, Willemsoord, de haven, de vestingwerken, de herstructurering van stadswijken (zoals Nieuw Den Helder en De Schooten) en de verdere uitbouw van Julianadorp zijn allen actuele opgaven die tezamen vrijwel de gehele stad omvatten. In de Strategische Visie 2020 wordt prioriteit aangegeven tussen de verschillende stadsontwikkelingsopgaven. De belangrijkste daarbij zijn de plannen voor verbetering van het stadscentrum, de

herstructurering van Willemsoord en de plannen voor de herstructurering en uitbreiding van het havengebied. In deze visie wordt het belang onderstreept van de ontwikkeling van de haven als economische motor en de verbetering van de stad om een aantrekkelijk woon- en leefstad te zijn.

Voor de projecten Stadscentrum en Willemsoord is een aparte werkorganisatie ingericht, Zeestad CV/BV, waarbinnen de gemeente Den Helder en de provincie Noord-Holland als aandeelhouder deelnemen. Het Rijk, de provincie en de gemeente zijn leden van de Stuurgroep Stedelijke Vernieuwing, die veelal opdrachtgever van Zeestad is. Binnen Zeestad valt tevens de aanpak van de vestingwerken en een aantal herstructureringsopgaven. De reden voor deze aanpak is dat de gemeente actieve ondersteuning gevraagd heeft vanwege de omvang en complexiteit van de opgaven.

Er zijn plannen voor de uitbreiding van de haven met de zogenaamde Groene Stroom haven. Daarin is tevens een nieuwe terminal voor de TESO-veerdienst naar Texel voorzien. Dit is een complexe opgave vanwege het bouwen in beschermd natuurgebied. De geschatte kosten komen uit op 300 tot 500 miljoen euro, waarvoor nog geen dekking en geen uitzicht daar op bestaat. Vanwege deze complexiteit en het benodigde geld is een snelle realisatie niet te verwachten. Daar spelen Den Helder en de regio op in door te kiezen voor een gefaseerde ontwikkeling: de uitbreiding van de Harsens en een nieuwe binnenhaven in Anna Paulowna.

De gemeente heeft strategische adviseurs⁸ aangetrokken die tot de conclusie komen dat duidelijke keuzes en prioriteitstellingen nodig zijn in de veelheid van opgaven. De relatie tussen de stad en de haven is cruciaal en verdient de hoogste prioriteit. Uitgangspunt is dat de economie de trekker moet zijn. De haven zorgt voor een economische impuls. De aanpak van het centrum en Willemsoord en omgeving moet vervolgens de aantrekkelijkheid van de stad vergroten, zowel om te wonen, werken als om te verblijven. Ook hebben zij voorstellen gemaakt voor de havenuitbreiding en een strategie die inspeelt op het samengaan en elkaar versterken van economische en natuurbelangen. Mede naar aanleiding hiervan is er inmiddels een brede lobbyorganisatie opgericht waarin de realisatie van de plannen voor de haven centraal staat. Alle mogelijke opties, zoals ook het Waddenfonds, worden daarin verkend.

Conclusies Team over stadsontwikkeling en havenuitbreiding

Het Team ondersteunt de visie en aanpak en onderstreept dat dit het goede vertrekpunt is voor de stadsontwikkeling. Uitvoeren van de plannen waar nu over besloten is staat voorop. Focus op het centrum en de verbinding met het havengebied, in combinatie met versterking van de haven, zijn de belangrijkste speerpunten. Wel merkt het Team in dit verband op dat verbeteringen aan de stad zonder dat ook de economie wordt versterkt, onvoldoende effect sorteert. Inzet op uitbreiding van de haven en de kades voor de offshore industrie is daarom ook tegelijkertijd van eminent belang. Tevens merkt het Team op dat de beeldvorming van Den Helder als woonstad nadrukkelijk aandacht verdient. Dat beeld kan in positieve zin worden beïnvloed indien enkele bijzondere woonmilieus worden ontwikkeld op kwalitatief hoogwaardige locaties in of direct aan de rand van de stad in de nabijheid van de zee. Het Team beveelt dit aan.

⁸ Advies Riek Bakker Advies en Imsa (Wouter van Dieren), 2010

2.5 Voorzieningen

Een belangrijk effect van de huidige bevolkingsdaling is dat voorzieningen onder druk staan. Dat is bij een breed scala aan sociaal, maatschappelijke, culturele en economische voorzieningen zichtbaar. Onderwijsvoorzieningen zijn een belangrijk voorbeeld. De huidige afname van het aantal leerlingen/studenten in het basis- voortgezet- en vervolgonderwijs is een direct gevolg van de bevolkingsafname. Vervolgens heeft dat op zijn beurt een direct effect op de ontwikkeling van het arbeidspotentieel in de regio. Ook voorzieningen op het terrein van maatschappelijke hulp en gezondheidszorg en voorzieningen die, naast voor de eigen samenleving, ook voor economische sectoren, zoals toerisme en recreatie, van belang zijn staan onder druk. Daarnaast staan culturele voorzieningen onder druk.

Een ander voorbeeld is het ziekenhuis in Den Helder. Deze heeft een belangrijke regionale functie, maar is ook aan concurrentie onderhevig. Dat geldt eveneens voor culturele voorzieningen zoals een schouwburg.

De Kamer van Koophandel en het georganiseerd bedrijfsleven zien de verdere ontwikkeling van Willemsoord en het uitbreiden en versterken van voorzieningen voor toerisme en recreatie (stranden en verblijfsrecreatie) als belangrijke speerpunten.

Een belangrijke ontwikkeling is dat de diverse organisaties, die verantwoordelijk zijn voor deze voorzieningen, zich in toenemende mate regionaal oriënteren en organiseren.

Conclusie Team over voorzieningen

Het Team concludeert dat in een situatie waarin wordt gewerkt aan het economisch perspectief het wel erg spijtig is als de kwaliteit van de huidige voorzieningen afneemt. Dat helpt niet maar zorgt eerder voor een versterking van de negatieve spiraal. De concurrentie gaat toenemen en leidt mogelijk tot het verdwijnen van regionale voorzieningen in Den Helder. Het Team merkt op dat breed aandacht nodig is voor het in stand houden, verbeteren en versterken van deze voorzieningen. Daarvoor is het van belang dat naast de lokale overheden ook alle betrokken organisaties initiatieven nemen en uitvoeren. Regionale samenwerking met buurgemeenten is daarvoor essentieel.

2.6 Bestuurskracht

Bestuurskracht van Den Helder

Het is het Team opgevallen dat veel gesprekspartners gevraagd of ongevraagd aangaven dat de bestuurskracht van de stad te wensen over laat. Meerdere gesprekspartners hebben hun zorgen geuit over de bestuurskracht. Het recente verleden kenschetst zich door discontinuïteit in lokaal bestuur. De gemeenteraad stuurt soms wisselende signalen uit over het te voeren beleid in de stad door op eerder genomen besluiten terug te komen en discussies opnieuw te starten. Dit leidt tot vertragingen.

De dominantie van de marine in de afgelopen decennia wordt in diverse gesprekken aangegeven als belangrijke oorzaak voor de manier van functioneren van de stad, het bestuur en de maatschappelijke organisaties. Deze dominante speler in Den Helder heeft grote invloed op de stad, op het bestuur en op de economische ontwikkelingsmogelijkheden en kan verlamdend werken op het ondernemerschap van de stad. De Marine is verreweg de belangrijkste werkgever en heeft veel gebracht voor de stad. Maar de afgelopen decennia is door de marine een krimpstrategie gevolgd (van

30000 arbeidsplaatsen naar de huidige 10500 arbeidsplaatsen) zonder dat er noemenswaardige ruimte voor andere ontwikkelingen is afgestoten.

Regionale samenwerking

Regionale samenwerking in de regio Kop van Noord Holland is beperkt en komt niet goed van de grond. Vanuit buurgemeenten wordt Den Helder niet of nauwelijks gezien als centrumgemeente. Er zijn regionale voorzieningen in Den Helder zoals het ziekenhuis, scholen en een schouwburg. De buurgemeenten geven echter aan dat de primaire oriëntatie van haar burgers meer op het zuiden is gericht en minder op Den Helder. Hiervoor wordt als reden aangegeven dat Den Helder geen aantrekkelijke woon- en verblijfstad is en onvoldoende te bieden heeft voor de omliggende gemeenten.

Wel wordt breed erkend dat de economie van de haven van Den Helder voor de gehele regio van belang is. In de regio zijn aanzienlijke twijfels over de voorgenomen plannen voor de uitbreiding van de haven en de mate waarin de gemeente Den Helder in staat is deze plannen te realiseren. Dit met name door het ontbreken van voldoende krachtige bestuurlijke en ambtelijke sturing en competenties voor deze omvangrijke en complexe opgave.

De bestuurlijke samenwerking tussen de negen gemeenten van de regio Kop van Noord Holland is niet van de grond gekomen. Buurgemeenten geven aan dat Den Helder op meerdere onderwerpen is gevraagd de lead te nemen, maar dit onvoldoende heeft gedaan en daarmee deze kansen niet heeft benut. Voorbeelden daarvan zijn de opstelling van een regionale visie en de organisatie van projecten op het terrein van de geestelijke gezondheidszorg.

Er loopt een gemeentelijk herindelingsproces tussen de gemeenten Anna Paulowna, Wieringen en Wieringenmeer, die zich gaan verenigen in de nieuwe gemeente Hollands Kroon. De omliggende gemeenten voegen zich groepsgewijs samen, waar Den Helder in feite buiten staat. Deze voorstellen hebben geen steun en instemming van Den Helder.

Samenwerking met maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven

Het Team heeft met diverse maatschappelijke organisaties gesproken, zoals: onderwijsinstellingen, welzijnsinstellingen en woningbouwcoöperaties. Daarnaast is met vertegenwoordigers van het bedrijfsleven gesproken. Uit al deze gesprekken valt op dat deze organisaties een beperkt vertrouwen uitspreken in het gemeentebestuur van Den Helder. Opvallend is dat velen opmerken niet of nauwelijks betrokken te zijn geweest bij de opstelling van de Strategische Visie 2020.

Organisaties geven ook aan sterke behoefte te hebben aan een georganiseerde regionale samenwerking tussen de gemeenten in de regio Kop van Noord Holland. Dit vooral omdat deze organisaties zelf regionaal opereren.

Conclusie Team over bestuurskracht

Bij het Team is het beeld ontstaan dat de bestaande verhoudingen worden gedomineerd door sentimenten uit het verleden. De alom bekende spanningen en sentimenten tussen de centrumgemeente en buurgemeenten zijn hier aan de orde. Deze sentimenten staan nu de gewenste samenwerkingsverbanden in de weg. Uit de gesprekken valt op dat vrijwel alle organisaties aangeven dat Den Helder en met name de haven potenties heeft.

Het Team is van mening dat samenwerking op lokaal en regionaal niveau een absolute must is. Het toekomstgericht denken moet de bestuurlijke gesprekken domineren en sentimenten uit het verleden moeten worden uitgepraat en achtergelaten. Voor de positie van de gemeente Den Helder is het van belang dat Den Helder de lead neemt in een aantal regionale opgaven op een wijze die aansluit bij de wensen van diverse regionale partners. Dat is een belangrijke voorwaarde voor de regio om zich meer te laten oriënteren op Den Helder. Een goede aanzet kan zijn dat Den Helder de lead neemt in het opstellen van een gezamenlijk visie van de negen gemeenten in de regio Kop van Noord Holland.

2.7 Conclusie

Naar aanleiding van de gevoerde gesprekken en analyses is de conclusie van het Team dat de stad en de regio voor een duidelijk keuze staan:

- Kiezen voor doorgaan op huidige weg, zonder nadrukkelijke en gerichte interventies geeft geen of weinig uitzicht op 'het keren van het tij'. De economische groei blijft uit, bevolkingsafname zet verder door, de gewenste verbetering van de woon- en leefomgeving wordt beperkt gerealiseerd. Naar mening van het Team is dan een echt krimpscenario aan de orde waarbij alle zeilen moeten worden bijgezet om de kwaliteit van het voorzieningenniveau overeind te houden.
- Of kiezen voor stabilisatie en zo mogelijk groei van de bevolking: dat is een reële optie indien de economische potenties worden verzilverd, de stad daardoor kan worden verbeterd en er meer perspectief voor stad en regio ontstaat.

Nader inzoomen op de vraag of de economische potenties realistisch en haalbaar zijn, verdient daarom ten volle de aandacht. Vrijwel zonder uitzondering wordt door betrokken partijen en organisaties aangegeven dat Den Helder economische potenties heeft. Recente onderzoeken van Ecorys en Buck onderbouwen dit. Potenties worden gezien in de energietransformatie op zee. Tegelijkertijd hebben vrijwel alle partijen twijfels over de mate waarin de gemeente Den Helder in staat is deze projecten te realiseren.

3. Kansen voor de stad en de regio

3.1 Rode draad economische potentie

De rode draad uit de bevindingen is dat de haven als economische motor een reële mogelijkheid is voor een economische groei in Den Helder. Het Team heeft zich gebogen over de vraag of dat terecht is. Uit recente studies van Ecorys (2009) en Buck (2010), evenals uit gesprekken met het ministerie van Economische Zaken komt naar voren dat:

- De markt voor windenergie op zee gaat toenemen. In de internationale concurrentie is de rol van Nederland in de bouw en exploitatie van de windparken onzeker. Reële mogelijkheden zijn er voor het onderhoud vanwege de gunstige ligging ten opzichte van een aantal (geplande) windparken; dit is een aanzienlijk onderdeel van het totale werkpakket dat de bouw en exploitatie van windparken met zich meebrengt.
- De markt voor de ontmanteling van de bestaande platforms is naar verwachting aanzienlijk. Bestaande convenanten met milieuorganisaties maken dit een zorgvuldig en arbeidsintensief proces waarin de kennis en de faciliteiten van de offshore van eminent belang is.
- Er sprake is van urgentie omdat de kansen zich nu voordoen, maar Den Helder daar nu nog niet klaar voor is: er is onvoldoende kaderuimte om deze offshore activiteiten te kunnen accommoderen.
- Er wel plannen zijn maar de huidige stand daarvan nog niet het vertrouwen geeft dat het op tijd gerealiseerd is.

Het uitbreiden van kaderuimte is een complexe en kostbare zaak. Complex omdat er belangrijke actoren een rol spelen, zoals de marine en andere invloedrijke havengebruikers en omdat uitbreiding voorzien is in beschermd natuurgebied. Kostbaar omdat het realiseren van een nieuwe haven hoge investeringen vergt en doordat tevens is voorzien dat de TESO-veerterminal naar Texel in de nieuwe haven een plek krijgt. Dit is van belang om de huidige drukke verkeersroute door de stad te kunnen ontlasten en daarmee de barrière tussen stadscentrum en Willemsoord op te heffen. De kosten zijn geraamd op 300 tot 500 miljoen euro. Hiervoor is nog geen dekking.

3.2 Haalbaarheid

Uit gesprekken met de provincie en ministeries komt naar voren dat niet mag worden verwacht dat de benodigde investeringen alleen van de zijde van de overheid kunnen komen. Er moet altijd sprake zijn van inbreng vanuit de markt. Hiervoor ligt nog geen heldere strategie, die uitzicht geeft op resultaat.

De markt kijkt naar risico en rendement. Een belangrijke risicofactor daarin is het vertrouwen in de overheid, die een belangrijke bepalende actor in het geheel is. Het Team concludeert uit de gesprekken dat er op dit moment vanuit de markt onvoldoende vertrouwen is in de overheid (gemeente, provincie en rijk). Dat maakt dat markt en overheid elkaar nu in de greep houden en een blokkade opwerpen voor een stevig en succesvol vervolg.

Voor de regio is het succes van de haven van Den Helder in economisch opzicht van groot belang. Dat wordt ook door de regionale partners onderkend. Bij deze partners bestaat echter de overtuiging dat de gemeente Den Helder niet in staat is zelfstandig deze potenties te verzilveren.

De eerder genoemde studies laten zien dat haast geboden is. De energiemarkt is volop in beweging en de concessies worden stap voor stap uitgegeven. Den Helder is er nog niet klaar voor. Er is snel nieuwe kaderuimte nodig. Omdat er nog belangrijke belemmeringen bestaan voor het ontwikkelen van de nieuwe haven, zijn er gefaseerde maatregelen bedacht zoals de Harsens en de nieuwe binnenhaven in Anna Paulowna. Het Team is terughoudend enthousiast over deze plannen: er is het risico dat daardoor de noodzakelijke herstructurering en uitbouw van de bestaande haven op de lange termijn wordt geschoven. Ook bieden deze maatregelen mogelijk te weinig soelaas. Het gewenste directe positieve effect op het stedelijk gebied in en rondom het centrum blijft daardoor ook uit.

3.3 Eensgezinde overheid en sterke partner

Een sterke coalitie tussen de overheidspartijen is de basis voor het ontstaan van voldoende vertrouwen voor belangrijke marktpartijen om tot investering over te gaan. Rijk, provincie en gemeente moeten de handen ineen slaan en gezamenlijk businesscases ontwerpen die de nieuwe ruimte in de haven van Den Helder gaan scheppen. Het ontwikkelen van deze businesscases, waarbij mogelijk nieuwe kaders nodig zijn, is uiterst urgent en moet snel. Naar mening van het Team kan alleen snelheid gemaakt worden indien er een sterke partner voor de haven wordt aangetrokken, een sterke partner, die met gezag en invloed, samen met alle relevante aanwezige partners in staat is op korte termijn haalbare businesscases te ontwikkelen. Gelet op het regionale en bovenregionale karakter van de haven dienen deze businesscases te passen binnen:

- Een op te stellen gemeenschappelijke regionale visie
- De omgevingsvisie van de provincie Noord-Holland

Voor de overheid (Rijk, provincie en gemeenten) betekent dit:

- Dat de negen gemeenten van de regio Kop van Noord Holland een gemeenschappelijke agenda opstellen voor de middellange en lange termijn
- Dat de havenontwikkeling een centrale plaats krijgt in het gemeentelijk, provinciale en rijksbeleid. 'Maintenance' van de energie-installaties en afbouw van bestaande platforms op zee zijn de speerpunten
- Dat er ruimte gecreëerd wordt in het havengebied
- Dat een sterke partner wordt aangetrokken voor de ontwikkeling van de haven.

Het versterken van de economie kan alleen met ondersteuning door een stad die aantrekkelijk is om te wonen en te leven. Dat betekent:

- Versterkt doorzetten van de voorgenomen centrumplannen om de kwaliteit van de stad als woon- en leefstad te verbeteren
- Na afstemming met de regio woonmilieus entameren, die Den Helder op een bijzondere manier op de kaart zetten en het beeld tot stand brengen van een aantrekkelijk woonstad.

4. Advies

Het Team komt tot de conclusie dat alle betrokkenen voor een belangrijke keuze staan:

- Doorgaan op de huidige weg betekent dat verdergaande afname van de bevolkingsomvang te verwachten is met bijbehorende krimpproblemen: verdere afname van draagvlak voor voorzieningen, verpaupering van stedelijk gebied en verdere afname van de kwaliteit van het woon- en leefmilieu. Kapitaalvernietiging is het gevolg en extra investeringen zijn nodig om de leefbaarheid op niveau te houden.
- Kiezen voor realisatie van de economisch potenties van de haven van Den Helder en in samenhang daarmee verbeteren van de stad waardoor een stabilisatie of mogelijk zelfs een stijging van de bevolkingsomvang wordt gerealiseerd. De stad en de regio groeien op eigen kracht en eigen kwaliteit.

Het Team constateert dat al geruime tijd wordt ingezet op het realiseren van deze economische potenties maar dat er onvoldoende voortgang wordt geboekt. De bestaande plannen voor uitbreiding van de haven zijn nog niet haalbaar gebleken en er is nog onvoldoende uitzicht op resultaat. De marktomstandigheden vereisen *op korte termijn* wel deze haalbaarheid omdat anders de kans groot is dat het momentum passeert. Het moet nu gaan lukken. Alle mogelijke inzet van alle betrokken partners is nodig om dit te realiseren.

Het Team ziet op dit moment voldoende aanleiding om de economische potentie serieus te nemen. Dat leidt tot de volgende adviezen van het Team:

- 1) Kies voor het realiseren van de economische potenties van de haven van Den Helder, zoals beschreven in het rapport en zoek daarvoor een sterke en gezaghebbende partner
- 2) Het kiezen geldt voor alle betrokken publieke partijen: rijk, provincie, gemeente en buurgemeenten. Stroomlijn het beleid en voeg de daad bij het woord.
- 3) Maak de herstructurering en de uitbouw van de haven tot absoluut speerpunt van beleid
- 4) Zet de voorgenomen plannen voor de herstructurering van het centrum en de aansluiting met het havengebied door
- 5) Geef ruimte voor de ontwikkeling van enkele excellente woonmilieus om het beeld van Den Helder als aantrekkelijk woonstad te doen ontstaan
- 6) Zet in op de verdere ontwikkeling van kennisconcentratie rondom het maritieme cluster en bouw de innovatiekracht rondom de off shore verder uit
- 7) Zet als gemeente samen met de buurgemeenten in op regionale samenwerking. Zet een eerste stap door het opstellen van een gezamenlijke regionale visie voor de regio Kop van Noord Holland, waarin Den Helder de lead neemt.
- 8) Zet als gemeente in op intensieve samenwerking met alle betrokken organisaties ter versterking van het voorzieningenniveau.

Het Team doet de volgende aanbevelingen voor de aanpak van het vervolgproces:

Het Rijk dient de regie te nemen betreffende de havenontwikkeling door:

- In samenspraak met de gemeente de sterke partner te zoeken
- De verkenning van de samenwerkingsmogelijkheden tussen de gemeente en deze partner uit te voeren.

Het Team ziet de offshore ontwikkeling van Den Helder ook als een belangrijk nationaal belang. Niet alleen vanuit het oogpunt van concrete werkgelegenheid maar ook vanwege

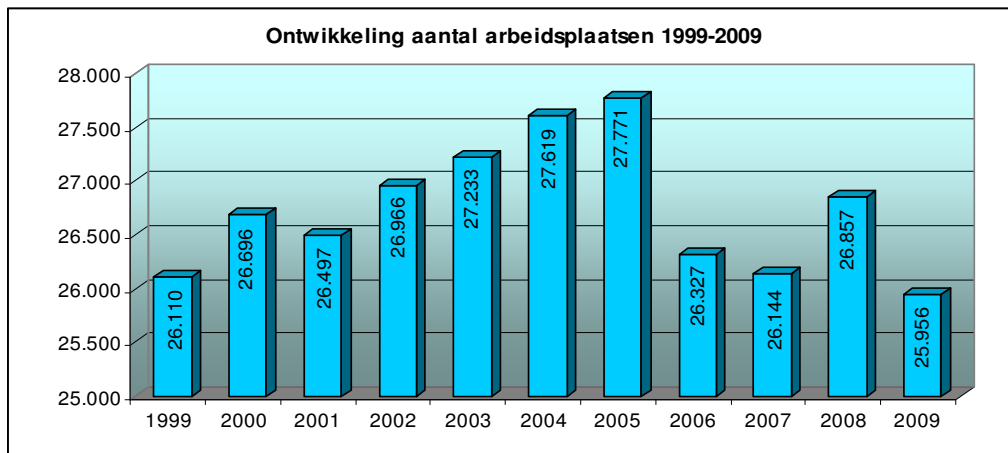
de innovatie en kennisontwikkeling in de offshore in relatie tot de energietransformatie. Daarvoor liggen kansen in Den Helder.

Regionale samenwerking is een absolute must. Er dient een niet vrijblijvende samenwerking tot stand te komen tussen de gemeenten en regionale partners in de Kop van Noord Holland. De provincie dient hierbij regie te nemen waarbij een belangrijke rol is toebedacht aan de Commissaris van de Koningin en de verantwoordelijk gedeputeerde.

De gemeente Den Helder dient zich te richten op samenwerking door zich als een partner in samenwerking te bewijzen: met regionale partners en met het brede veld van maatschappelijke organisaties. De gemeente dient de lead te nemen in een aantal regionale opgaven.

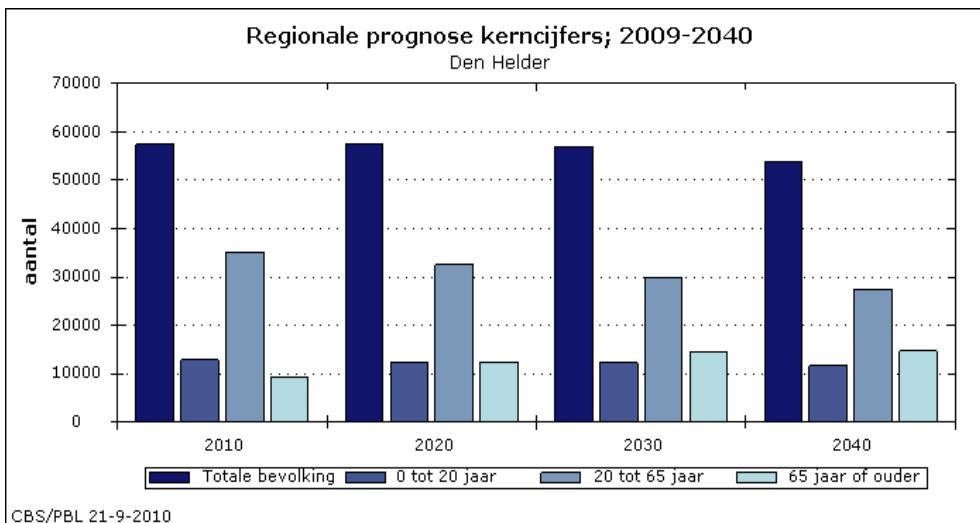
Bijlage 1 cijfers bevolkingsaantallen

Tabel 1: Ontwikkeling aantal arbeidsplaatsen tot 2009 in Den Helder

Bron: Register Maatschappelijke Objecten 1999-2009 /Gemeente Den Helder, Onderzoek & Statistiek

Tabel 2: Prognose bevolkingsaantal Den Helder 2009-2040

CBS/PBL 21-9-2010

Tabel 3: Prognoses bevolkingsaantallen gemeenten in Kop van Noord-Holland

Gemeente	Jaartal	Aantal
Harenkarspel	2020	17243
Harenkarspel	2030	18011
Harenkarspel	2040	18359
Den Helder	2020	57357
Den Helder	2030	56844
Den Helder	2040	53830
Niedorp	2020	12873
Niedorp	2030	13346
Niedorp	2040	13646
Schagen	2020	19847
Schagen	2030	20590
Schagen	2040	20414
Texel	2020	13525
Texel	2030	14148
Texel	2040	14197
Wieringen	2020	9264
Wieringen	2030	9641
Wieringen	2040	9570
Wieringermeer	2020	13379
Wieringermeer	2030	14074
Wieringermeer	2040	14264
Zijpe	2020	11375
Zijpe	2030	11394
Zijpe	2040	11610

Bron: CBS/PBL 23-09-2010

Bijlage 2: cijfers beroepsbevolking en aantal leerlingen

Tabel 1: prognoses regio Kop van Noord-Holland in vergelijking met andere regio's

Vergelijking prognose ontwikkeling leerlingen basisonderwijs regio Noord-Holland Noord (2006-2020)

Prognose	2006	2008	2010	2015	2020
Regio Kop van Noord-Holland	16665	16378	16300	14900	14400
Regio West-Friesland	21323	21453	21200	19400	19100
Regio Alkmaar	26937	26844	27000	25100	24700

Bronnen: Provincie N-H, CBS

Vergelijking prognose ontwikkeling leerlingen voortgezet onderwijs regio Noord-Holland Noord (2006-2020)

Prognose	2006	2008	2010	2015	2020
Regio Kop van Noord-Holland	12695	12666	12600	12800	12000
Regio West-Friesland	15976	16056	15800	16300	15400
Regio Alkmaar	20374	20409	20100	21000	19900

Bronnen: Provincie N-H, CBS

Tabel 2: Potentiële beroepsbevolking gemeenten Kop van Noord-Holland 2010-2020

Perioden	2010	2015	2020
Anna Paulowna	8585	8484	8333
Harenkarspel	9735	9690	9907
Den Helder	35098	33461	32515
Niedorp	7384	7337	7373
Schagen	11190	10974	11050
Texel	7965	7662	7435
Wieringen	5109	5122	5253
Wieringermeer	7426	7402	7547
Zijpe	6763	6592	6374
Totaal	99255	96724	95787

Bron: CBS/CPB 2010

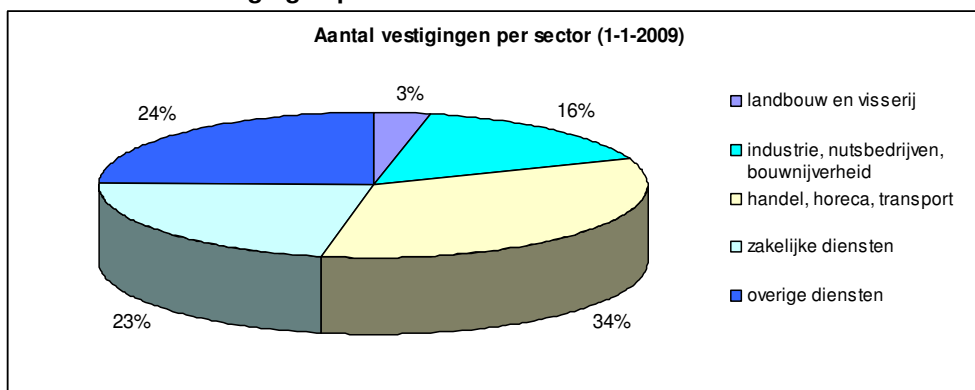
Bijlage 3 Vestigingen en arbeidsplaatsen per sector

Tabel 1: Vestigingen en arbeidsplaatsen per bedrijfsactiviteit Den Helder (1-1-2009)

Bedrijfsactiviteit	Aantal vestigingen	personen < 15 uur p.w.	personen ≥ 15 uur p.w.	personen totaal
Landbouw, jacht en bosbouw	70	6	218	224
Visserij	20	11	97	108
Winning van delfstoffen	16	0	390	390
Industrie	132	66	484	550
Nutsbedrijven	4	4	0	4
Bouwnijverheid	294	61	950	1.011
Handel en reparatie	636	971	2.472	3.443
Horeca	200	395	598	993
Transport	101	259	809	1.068
Financiële instellingen	97	50	587	637
Div. zakelijke dienstverlening	536	358	1.589	1.947
Openbaar bestuur	12	23	9.124	9.147
Onderwijs	102	92	1.095	1.187
Gezondheids- en welzijnszorg	217	781	3.692	4.473
Overige dienstverlening	346	242	532	774
Totaal	2.783	3.319	22.637	25.956

Bron: Register Maatschappelijke Objecten 2009 /Gemeente Den Helder, Onderzoek & Statistiek

Tabel 2: Aantal vestigingen per sector in Den Helder

Bron: Register Maatschappelijke Objecten 2009 /Gemeente Den Helder, Onderzoek & Statistiek

Bijlage 4 Aantal arbeidsplaatsen per sector

Tabel 1: Arbeidsplaatsen naar arbeidsduur Den Helder op 1 januari 2009

activiteit (BIK)	personen < 15 uur p.w.	personen >= 15 uur p.w.	personen totaal
1-2 Landbouw	6	218	224
5. Visserij	11	97	108
10-14 Delfstoffenwinning	0	390	390
15-16 V.g.m. industrie	25	54	79
17-19 Textiel- /kleding- /lederw. ind.	5	21	26
20,26 Hout- en bouwmaterialenindustrie	1	32	33
21-22 Papier- en grafische-industrie	6	55	61
23-25 Chemische industrie	1	8	9
27-28 Metaal- en metaalprod.industrie	9	171	180
29. Machine industrie	2	25	27
30-33 Verv. electr. en opt. apparaten	4	27	31
34-35 Transportmiddelenindustrie	7	76	83
36-37 Meubel- en overige industrie	6	15	21
40-41 Distrib. electr., gas en water	4	0	4
45. Bouwnijverheid	61	950	1011
50. Garagebedrijven en benzinestations	55	278	333
51. Groothandel en handelsbemiddeling	79	629	708
52. Detailhandel en reparatie	837	1565	2402
55. Horeca	395	598	993
60-62 Vervoer	79	476	555
63. Dienstverlening t.b.v. vervoer	70	243	313
64. Post en telecommunicatie	110	90	200
65. Financiële instellingen	21	359	380
66-67 Verzekeringen, pensioenen en ov.	29	228	257
70. Makelaardij o.g.	36	226	262
71. Verhuur roerende goederen	10	87	97
72. Computerservice en inform.diensten	28	124	152
73. Speur- en ontwikkelingswerk	1	22	23
74. Overige zakelijke diensten	283	1130	1413
75. Openbaar bestuur e.d.	23	9124	9147
80. Onderwijs	92	1095	1187

85. Gezondheids- en welzijnszorg	781	3692	4473
90, 93 Milieu- en overige dienstverl.	115	268	383
91. Bedr.en werkn.org, levensb. org.	15	34	49
92. Cultuur, sport en recreatie	112	230	342
Totaal	3319	22637	25956

Bron: Register Maatschappelijke Objecten 2009

NB: In de sector 'Cultuur, sport en recreatie' zijn 342 arbeidsplaatsen geregistreerd op 1 januari 2009. In deze branche is veel sprake van seizoenswerk in de zomermaanden, deze arbeidskrachten tellen niet mee op 1 januari. Oproepkrachten worden ook niet meegeteld.

Bijlage 5 Lijst met gesprekspartners

- Mevrouw Baggermans, gedeputeerde provincie Noord-Holland
- Mevrouw Bakker, Riek Bakker Advies BV.
- De heer Bal, Ecorys Nederland BV.
- De heer Batstra, Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord
- De heer Van den Berg, kolonel der Mariniers, hoofd afdeling faciliteren
- De heer Bleumink, managing partner Buck Consultants International
- De heer de Boer, adviseur regiostimulering Kamer van Koophandel
- Mevrouw Bruin, wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen gemeente Den Helder
- Mevrouw Van Dam, directeur bedrijfsvoering gemeente Den Helder
- Mevrouw Doedens, directeur Maritime Campus Netherlands (MCN)
- Mevrouw Dijkers-Damman, accountmanager Ministerie van VROM
- Mevrouw Faber, burgemeester gemeente Zaanstad en voorzitter RECRON
- De heer Groenheide, directeur Willemsoord BV.
- De heer Van der Gugten, algemeen directeur Proper-Stok
- De heer Gutter, afdelingsmanager concernstaf gemeente Den Helder
- Mevrouw van der Hoeven, minister van Economische Zaken
- De heer Hoogland, directielid gemeente Den Helder
- De heer Jansen, hoofd stafafdeling Personeel & Organisatie, Defensie Materieel Organisatie, Ministerie van Defensie
- De heer Jurgens, ministerie van VROM/WWI
- Mevrouw Van Kampen-Nouwen, burgemeester gemeente Wieringen
- Mevrouw Kaag, afdelingsmanager Ruimte Wonen en Ondernemen gemeente Den Helder
- De heer Konter, beleidsmedewerker provincie Noord-Holland, adviseur demografische ontwikkelingen
- De heer Van der Laan, loco-burgemeester van Anna Paulowna
- Mevrouw Menkveld, manager beleidsafdeling OWS gemeente Den Helder
- De heer Van Meurs, voorzitter College van Bestuur Scholen aan Zee
- De heer van Middelkoop, minister van VROM/WWI
- De heer Pistor, strategisch adviseur gemeente Den Helder
- De heer Prins, bestuurslid Provinciaal Bestuur Noord-Holland
- Mevrouw Raasing, gemeentesecretaris gemeente Den Helder
- De heer Remkes, commissaris van de Koningin provincie Noord-Holland
- De heer Roek, beleidsmedewerker Directie REB, Ministerie van Economische Zaken
- De heer Santing, director Energy Research Centre of the Netherlands (ECN)
- De heer Schuiling, burgemeester Gemeente Den Helder
- De heer Seegers, directeur Woningstichting Den Helder
- De heer Smits, president-directeur havenbedrijf Rotterdam
- De heer Sponselee, directeur-bestuurder Woonwaard Noord-Kennemerland
- De heer Tompot, CEO Peterson Control Union Group
- De heer Turnhout, kolonel Ministerie van Defensie
- Mevrouw Turnhout, wethouder onderwijs, cultuur en sport gemeente Den Helder
- De heer Valk, voorzitter Kamer van Koophandel Noordwest Holland
- De heer Vermeulen, beleidsadviseur RWO gemeente Den Helder
- De heer Visser, wethouder Economische Zaken gemeente Den Helder
- De heer Vreugdenhil, directeur-bestuurder Zeestad CV/BV.
- De heer Walgering, wethouder Financiën gemeente Den Helder

- De heer Wesseling, ministerie van Economische Zaken
- De heer Westerink, burgemeester gemeente Schagen
- De heer De Wit, voorzitter College van Bestuur ROC Kop van Noord-Holland

Bijlage 6 Lijst met geraadpleegde documenten

- *Bevolkingsontwikkeling Den Helder, Terugblikken en vooruitzien*, Concernstaf/Onderzoek en Statistiek gemeente Den Helder, oktober 2008.
- *Bevolkingsontwikkeling in Den Helder, Demografisch perspectief*, Wim Konter, provincie Noord-Holland, 20 maart 2009.
- *Concept Nota Wonen Den Helder 2009-2015, minder kwantiteit, meer kwaliteit*, Afdeling Ruimte, Wonen en Ondernemen, gemeente Den Helder, september 2009.
- *Den Helder: Service and logistics centre of the North Sea*, brochure gemeente Den Helder.
- *ECN Jaarverslag 2009 in 80 minuten*, ECN, 2010.
- *Eindrapport Verkenningen, Houvast voor de krijgsmacht van de toekomst*, ministerie van Defensie, 2010.
- *Factsheet demografische transitie in de regio Noord-Holland Noord*, provincie Noord-Holland, 2010.
- *Factsheets gemeente Den Helder*, gemeente Den Helder, maart 2010.
- *Gebiedsontwikkeling haven*, presentatie gemeente Den Helder, 26 mei 2010.
- *Haven Kop van Noord-Holland; Markt- en werkgelegenheidspotentie*, Buck Consultants International, september 2010.
- *Gebiedsontwikkeling Noordkop*, brief aan Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Holland, door gemeenten Den Helder, Anna Paulowna, Texel, Zijpe, Wieringen, Wieringenmeer, 27 juli 2009.
- *Havenvisie Den Helder, Duurzame Ontwikkeling Noordzeehaven vanuit realistisch economisch perspectief*, Buck Consultants International, juli 2006.
- *Kennis Investerings Agenda (KIA) "Wind op Zee", Investeren in een Duurzame Toekomst*, MCN, TU Delft, TNO, COFELY, Imares Wageningen, ATO, ECN en We@Sea, 2010.
- *Kracht door Verbinding, perspectief van Noord-Hollandse corporaties op brede regionale verantwoordelijkheid*, door Wooncompagnie, IntermarisHoeksteen, Woningstichting Den Helder, Parteon, Woonwaard Noord Kennemerland, januari 2010.
- *Memo economische potentie Den Helder*, provincie Noord-Holland, 1 juli 2010.
- *Memo 'krimp'*, gemeente Den Helder, Afdeling Ruimte, Wonen en Ondernemen, 4 december 2009.
- *Nieuwsbrief gebiedsontwikkeling haven Kop van Noord-Holland*, 25 juni 2010.
- *Noord-Holland Noord in balans*, Gebiedsdocument Verstedelijkingsafspraken fase 2, 14 oktober 2009.
- *Noordwest-Holland, blauw en groen en véél te doen, Ontwikkelingsperspectief 2015*, Kamer van Koophandel Noordwest Holland, april 2008.
- *Ondernemen met krimp, handreiking economische bedrijvigheid bij bevolkingsdaling*, door Berenschot in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.
- *Opmerkingen op de ontwerpstructuurvisie Noord-Holland 2040*, brief aan Provinciale Staten van de provincie Noord-Holland, door de negen gemeenten in de Kop van Noord-Holland, 1 december 2009.
- *Programmaplan Gebiedsontwikkeling Haven*, M. Bakelaar, versie 22 oktober 2009.
- *Samen duurzaam ontwikkelen in de Noordkop*, brochure door negen gemeenten in de Kop van Noord-Holland.
- *Schoof adviseert vier gemeenten voor de Kop van NH*, gezamenlijk persbericht negen gemeenteraden regio Kop van Noord-Holland, 13 maart 2009.
- *Strategische Visie 2020*, gemeente Den Helder, 2010

- *Strategische Visie voor Den Helder, samenhangend verhaal*, gemeente Den Helder, januari 2010.
- *Structuurvisie Den Helder 2025*, Afdeling Ruimte, Wonen en Ondernemen, januari 2010.
- *Toekomst MABE, waarborgen voldoende capaciteit om de opgedragen taken uit te voeren*, presentatie Defensie Materieel Organisatie, Ministerie van Defensie, 2010.
- *Uitwerkingsplan Stadshart Den Helder*, Zeestad CV/BV., september 2008.
- *Voorstel havenontwikkeling Den Helder*, Riek Bakker en Wouter van Dieren, 20 mei 2010.
- *Werk en Wind, Bedrijfslocaties Noord-Holland Noord*, ECORYS Nederland BV., 27 maart 2009.
- *Zienswijze herindelingsontwerp*, brief aan colleges van burgemeesters en wethouders van de gemeenten Anna Paulowna, Niedorp, Wieringen en Wieringenmeer, door Concernstad gemeente Den Helder, 17 november 2009.